

1·2

31 / 1986

***Slovenský
národopis***

Na Slovensku poznáme mnohé kultúrne a umelecké prejavy, ktorých existenciu a vývin počas mnohých stáročí charakterizuje spoločný, základný tvorivý princíp — princíp tradície. Možno však medzi nimi nájsť i také, ktoré názornejšie ako iné dokladajú uvedený princíp stabilitou určitých prvkov tradície, vytvárajúc tým ich znakovosť v oblasti výtvarnej kultúry ľudu, ale i národnej výtvarnej tvorby vôbec. Medzi takéto patria napr. niektoré segmenty tradičných ornamentálnych motívov, ako aj niektoré základné segmenty tradície kultúry odievania. Tieto dva okruhy tradícií sú i pre dnešok vnímateľné a použiteľné; v rôznych tvarových a funkčných variantoch dotvárajú charakter súčasného životného prostredia, kultúry a spôsobu života socialistickej spoločnosti v našej vlasti.

V poslednom tisícročí doklady o uvedených okruhoch tradícií kultúry a umenia možno na Slovensku sledovať pomerne kontinuálne zo storočia na storočie. Ich autentickosť overuje archeológia, historiografia, dejiny umenia i etnografia. Výber obrazových dokladov, ktorý prikladáme k nášmu bloku príspevkov o tradícii, nazvanému „Tradície — k otázkam teórie a praxe ich pôsobenia v socializme“, má za cieľ doplniť teoretické poznatky a poukázať na korene, kontinuitu i zmeny súvisiace s fungovaním jednotlivých ornamentálnych motívov a základu odevných stereotypov v konkrétnom časovom úseku a v konkrétnych, niekedy i odlišných kultúrnych a etnických spoločenstvách, ale najmä poukázať na ich udivujúcu tvorivú variatívnosť v ľudovej ornamentike a v ľudovom odevu na Slovensku od konca 18. do 1. pol. 20. stor.

Na obálke: 1. strana: Detail súseku, Drevo farbené hnedo, žltá a červeno. Haluzice, okr. Trenčín, koniec 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

4. strana: Detail súseku s vruborezovým dekorom poloblúkových roziet a solárnych motívov. Krná, okr. Lučenec, okolo pol. 19. stor. SNM Bratislava. Foto O. Šilingerová

Výber obrazových dokladov je z pripravovaných prác S. Kovačevičovej O vývine slovenskej ornamentálnej motiviky; Život a kultúra ľudu na Slovensku v ikonografických dokladoch (VIII.—XVIII. storočie). Texty k ilustráciám napísala S. Kovačevičová.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emilia Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

**VEDA
VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA**

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

TRADÍCIE — K OTÁZKAM TEÓRIE A PRAXE ICH PÔSOBNENIA V SO- CIALIZME

Úvod (Božena Filová)	7
Cirbes, Vladimír: Úvod ku konfe- rencii	9
Filová, Božena: Tradícia a potreba jej teoretickej i praktickej interpre- tácie	13
Aruťunov, Sergej Alexandrovič: Vzťah tradície a inovácie a rotačný mechanizmus ich vzájomného pôsob- nia	33
Várossová, Elena: Tradícia ako ka- teória filozofie dejín a národa	40
Marcelli, Miroslav: Tradície a prob- lém kontinuity vývoja	46
Kamenec, Ivan: Vzťah historiogra- fie k historickým tradíciám	52
Horváth, Pavel: K niektorým otáz- kam historických tradícií na Sloven- sku	60
Malová, Darina: Miesto a funkcia politických tradícií v štruktúre poli- tickej kultúry	68
Čistov, Kirill Vasilievič: Tradícia vo svetle folkloristickej teórie	78
Frolec, Václav: Tradície o lidové kul- tuře a tradície lidové kultúry	84
Horváthová, Emília: Dynamika tradície v oblasti duchovnej kultúry	92
Leščák, Milan: Hodnotové a znakové aspekty skúmania etnokultúrnych tra- dícií	105
Mrlían, Rudolf: Dramatické umenia vo svetle tradícií	115
Burlas, Ladislav: Naše hudobné de- dičstvo	123
Bakoš, Ján: Tradícia a umeleckohis- torické vedomie na Slovensku	128
Biathová, Katarína: Umelecká au- tenticita a úkaz opakovania v stre-	

dovekom výtvarnom umení	137
Kusý, Ivan: Tradícia a literárne de- dičstvo	149
Marčok, Viliam: Tradícia a kontinui- ta v socialistickom realizme	152
Kon, Igor Semionovič: Kontinuita kultúry a problémy etnografie detstva	163
Baláž, Ondrej: Funkcia tradícií vo výchove	178
Jakubíková, Kornélia: Funkcia tradície v obyčajach životného cyklu človeka	191
Botík, Ján: Sociálna migrácia ako či- niteľ fungovania tradícií ľudovej kul- túry	196
Danglová, Oľga: Vzťah tradície a módy	202
Kovačevičová, Soňa: Etnografic- ký atlas Slovenska ako prostriedok spoznávania tradícií spôsobu života a kultúry ľudu	218
Urbančová, Viera: K funkcii tra- dície v dejinách etnografie	227
Burlasová, Soňa: Kontinuita folk- lórnej tradície	233
Beneš, Bohuslav: Tradície a inovační procesy vo folklóru	240
Liba, Peter: K niektorým otázkam vý- vinu a pokroku v literárnej tradícii	249
Nogé, Július: Tradícia a literatúra pre deti	257
Kopál, Ján: Tradícia a vývin v tvor- be a recepcii literatúry pre deti a mlá- dež	262

MATERIÁLY

Žilák, Ján: Tradícia výroby drevené- ho riadu v Českom Brezove	269
DISKUSIA	
Habovštiak, Anton: Nárečové areá- ly a etnografia	278
Rípková, Ivor: O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej kar- patológie	286

RECENZIE A REFERÁTY

Ivana Holzbachová, Člověk a dějiny (Václav Frolec)	292
K. Marešová, Uherské Hradiště — Sady (Vladimír Turčan)	295
J. Žudel, Stolice na Slovensku (Juraj Podobá)	296
Krupinské prísne právo (Juraj Podobá)	297
Bratislava Mateja Bela (Jarmila Paličková - Pátková)	298
J. Stoklasa, Společenský rozvoj a životní prostředí (Peter Slavkovský)	299
J. Musil a kol., Lidé a sídliště (Peter Salner)	300
L. Tomek, Čí ruku do ohně (Peter Salner)	301
Amazonky (Zora Vanovičová)	302
K. Biathová, Maliarske prejavy stredovekého Liptova (Jiří Langer)	304
M. Togner, Historický nábytok (Jarmila Paličková - Pátková)	305
Š. Holčík, Příbory (Adam Pranda)	306
Lubojsc, bože, lubojsc, jaka je presladka (Mikuláš Mušíňka)	308
Chvála vína (Ema Drábiková)	310
Pohádky, povídky a humorky ze Slezska (Viera Gašparíková)	311
L. Dancs — Z. Németh, Orié šuhaj... (Soňa Burlasová)	312
Kde na jabloních harmoniky rostou (Viera Gašparíková)	314
Narodna tvorčist ta etnografija 1983 (Mikuláš Nevrlý)	315
Létopis „Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung (František Kalesný)	317
Zeitschrift für Volkskunde (Peter Salner)	319
Číslo a myšlení (Peter Salner)	320
A. D. Švejcar — L. B. Nikolskij, Úvod do sociolingvistiky (Zuzana Beňušková)	321
Z. Ács, Nemzetiségek történelmi Magyarországon (Marta Sigmondová)	322
I. Balassa, Die Lohnernte in Ungarn bis 1945 (Peter Slavkovský)	323
H. Maeder — R. Kruker, Hirten und Herden (Ján Podolák)	324
E. Bödi, Egy magyarországi lengyel falu táplálkozásá (Václav Frolec)	326
S. B. Roždestvenskaja, Russkaja narodnaja chudožestvennaja tradicija v sovremenom obščestve (Adam Pranda)	327
H. S. Maslova, Narodnaja odežda v vostočno-slavianskich tradicionnyh oby-	

čajach i obriadach XIX—načala XX v. (Mikuláš Mušíňka)	329
H. Böttner — G. Meissner, Bürgerhäuser in Europa (Peter Salner)	329
M. I. Steblin-Kamenskij, Mýtus a jeho svět (Hana Hlôšková)	330
Slovacki narodni kazki dľa mladšohô škólnohô viku (Mikuláš Mušíňka)	331
Tschechische Volksmärchen (Viera Gašparíková)	331
Krupa, A., Rozprávky ňaničky Žofky — Zofka není mesei (Jaromír Jech)	334
Ukrajinska narodna tvorčist (Mikuláš Mušíňka)	335
Dyťačij folklor (Mikuláš Mušíňka)	336
W. Scherf, Lexikon der Zaubermärchen (Jaromír Jech)	337
Derevjane čudo (Mikuláš Mušíňka)	339
Chodyly opryšky (Mikuláš Mušíňka)	340
H. Strobach, Deutsches Volkslied in Geschichte und Gegenwart (Soňa Burlasová)	342
L. Vargyas, Hungarian Ballads and the European Ballad (Oldřich Sirovátka)	343
I. Kriza, A legendaballadák (Juliana Kováčová)	345
J. Krzyżanowski, Szkice folklorystyczne III. (Zuzana Profantová)	347
Paremiologičeskij sbornik (Zuzana Profantová)	348
The Wisdom of Many (Zuzana Profantová)	350
S. Genčev, Narodna kultura i etnografija (Peter Slavkovský)	352

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ТРАДИЦИИ — К ВОПРОСАМ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОЦИАЛИЗМЕ	
Введение (Божена Филова)	7
Цирбес, Владимир: Введение к конференции	9
Филова, Божена: Традиция и потребность ее современной теоретической и практической интерпретации	13
Арутюнов, С. А.: Соотношение традиции и инновации и ротационный механизм их взаимодействия	33
Варошова, Елена: Традиция как категория философии истории и нации	40
Марцелли, Мирослав: Традиции и проблема преемственности развития	46
Каменец, Иван: Отношение этнографии к историческим традициям	52
Хорват, Павел: К вопросу об исторических традициях в Словакии	60

Малова, Дарина: Место и функция политических традиций в структуре политической культуры	68
Чистов, К. В.: Традиции в свете фольклористической теории	78
Фролец, Вацлав: Традиции о народной культуре и традиции народной культуры	84
Хорватова, Эмилия: Динамика традиции в области духовной культуры	92
Лешчак, Милан: Ценностные и знаковые аспекты изучения этнокультурных традиций	105
Мрлиан, Рурольф: Драматическое искусство в свете традиций	115
Бурлас, Ладислав: Наше музыкальное наследие	123
Бакош, Ян: Традиция и художественно-историческое сознание в Словакии	128
Биатова, Катарина: Художественная аутентичность и примеры повторения в средневековом изобразительном искусстве	137
Кусы, Иван: Традиция и литературное наследство	149
Марчок, Вилиам: Традиция и непрерывность социалистического реализма	152
Кон, И. С.: Преемственность культуры и проблемы этнографии детства	163
Балаж, Андрей: Функция традиций в воспитании	178
Якубикова, Корнелия: Функция традиций в обычаях жизненного цикла человека	191
Ботик, Ян: Социальная миграция как фактор функционирования традиций народной культуры	196
Данглова, Ольга: Отношение традиции и моды	202
Ковачевичова, Соња: Этнографический атлас Словакии как средство познания традиций быта и культуры народа	218
Урбанцова, Вера: К вопросу о функции в истории этнографии	227
Бурласова, Соња: Преемственность в фольклорной традиции	233
Бенеш, Богуслав: Традиции и процессы инновации в фольклоре	240
Либба, Петер: К вопросу о развитии и прогрессе в литературной традиции	249
Ноге, Юлиус: Традиции и литература для детей	257
Копал, Ян: Традиции и развитие в литературе для детей и молодежи	262
МАТЕРИАЛЫ	
Жилак, Ян: Традиция поделки деревянной посуды в селе Чески Брезов	269

ДИСКУССИЯ

Хабовштяк, Антон: Территории диалектов и этнография	278
Рипка, Ивор: О некоторых аспектах соотношения между этнографией и лингвистической карпатологией	286

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

TRADITIONEN — ZU DEN FRAGEN DER THEORIE UND PRAXIS IHRER WIRKUNG IN SOZIALISMUS

Einleitung (Božena Filová)	7
Čirbes, Vladimír: Einleitung zur Konferenz	9
Filová, Božena: Die Tradition und die Notwendigkeit ihrer derzeitigen theoretischen und praktischen Interpretation	13
Arutjunov, S. A.: Die Beziehung zwischen Tradition und Innovation und der Rotationsmechanismus ihrer gegenseitigen Wirkung	33
Várossová, Elena: Die Tradition als Kategorie der Philosophie der Geschichte und der Nation	40
Marcelli, Miroslav: Die Traditionen und das Problem der Kontinuität der Entwicklung	46
Kamenec, Ivan: Die Beziehung der Historiographie zu den historischen Traditionen	52
Horváth, Pavel: Zu einigen Fragen der historischen Traditionen in der Slowakei	60
Malová, Darina: Der Platz und die Funktion der politischen Traditionen in der Struktur der politischen Kultur	68
Čistov, K. V.: Die Tradition im Lichte der folkloristischen Theorie	78
Frolec, Václav: Die Tradition über die Volkskultur und die Tradition der Volkskultur	84
Horváthová, Emília: Die Dynamik der Traditionen im Bereich der geistigen Kultur	92
Leščák, Milan: Die Werte- und Zeichenaspekte der Erforschung ethno-kultureller Traditionen	105
Mrlían, Rudolf: Die dramatische Kunst im Licht der Tradition	115
Burlas, Ladislav: Unser musikalisches Erbe	123
Bakoš, Ján: Die Tradition und das kunsthistorische Bewusstsein in der Slowakei	128

Biathová, Katarína: Künstlerische Authentizität und Erscheinungen der Wiederholung in der bildenden Kunst des Mittelalters	137
Kusý, Ivan: Die Tradition und das literarische Erbe	149
Marčok, Viliam: Die Tradition und die Kontinuität des sozialistischen Realismus	152
Kon, I. S.: Die Kontinuität der Kultur und die Probleme der Ethnographie der Kindheit	163
Baláž, Ondrej: Die Funktion der Traditionen in der Erziehung	178
Jakubíková, Kornélia: Die Funktion der Tradition in den Bräuchen des menschlichen Lebenslaufes	191
Botík, Ján: Soziale Migrationen als Faktor des Fungierens der Traditionen der Volkskultur	196
Danglová, Oľga: Die Beziehung zwischen Tradition und Mode	202
Kovačevičová, Soňa: Der Ethnographische Atlas der Slowakei als Mittel zum Studium der Lebensweise und Kultur des Volkes	218
Urbanová, Viera: Zur Funktion der Tradition in der Geschichte der Ethnographie	227
Burlasová, Soňa: Die Kontinuität der Folkloretradition	233
Beneš, Bohuslav: Die Tradition und die Innovationsprozesse in der Folklore	240
Liba, Peter: Über einige Fragen der Entwicklung und des Fortschritts in der literarischen Tradition	249
Noge, Július: Die Tradition und die Kinderliteratur	257
Kopál, Ján: Die Tradition und Entwicklung in der Kreation und in der Rezeption der Kinder- und Jugendliteratur	262

MATERIALIEN

Žilák, Ján: Die Tradition der Erzeugung des Holzgeschirres in Český Brezov	269
--	-----

DISKUSSION

Habovštiak, Anton: Mundartliche Gebiete und die Ethnographie	278
Ripka, Ivor: Über Aspekte der Beziehung zwischen der Ethnographie und der linguistischen Karpatologie	286

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

TRADITIONS – TO THE QUESTIONS OF THEORY AND PRACTICE OF THEIR FUNCTIONING UNDER SOCIALISM

Introduction (Božena Filová)	7
Cirbes, Vladimír: Introduction of the conference	9
Filová, Božena: Tradition and a necessity of its theoretical and practical interpretation	13
Arufunov, Sergej Alexandrovič: The relation between tradition and innovation and the rotary mechanism of their mutual effect	33
Várossová, Elena: Tradition as a category of the philosophy of history and nation	40
Marcelli, Miroslav: Tradition and the problem of the development continuity	46
Kamenec, Ivan: The relation between historiography and the historical traditions	52
Horváth, Pavel: On some questions concerning the historical traditions in Slovakia	60
Malová, Darina: The place and function of political traditions in the structure of political culture	68
Čistov, Kirill Vasilievič: Tradition in the light of folkloristic theory	78
Frolec, Václav: Tradition on folk culture and the tradition of folk culture	84
Horváthová, Emília: The dynamics of tradition in the sphere of spiritual culture	92
Leščák, Milan: The value and character aspects concerning the investigation of ethnocultural traditions	105
Mrlíán, Rudolf: Dramatic art in the light of traditions	115
Burlas, Ladislav: Our musical heritage	123
Bakoš, Ján: Tradition and the artistic and historical consciousness in Slovakia	128
Biathová, Katarína: Artistic authenticity and the phenomenon of repetition in the medieval creative art	137
Kusý, Ivan: Tradition and the literary heritage	149
Marčok, Viliam: Tradition and the continuity of socialistic realism	152

Kon, Igor Semionovič: Continuity of culture and the problems of the ethnography of childhood	163	Liba, Peter: On some questions concerning the development and progress in literary tradition	249
Baláž, Ondrej: The function of traditions in upbringing	178	Noge, Július: Tradition and the literature for children	257
Jakubíková, Kornélia: The function of tradition in the customs of man's life cycle	191	Kopál, Ján: Tradition and the development in the creation and reception of the literature for children and young people	262
Botík, Ján: Social migrations as a factor of functioning the traditions of folk culture	196	VARIOUS MATERIAL	
Danglová, Olga: The relation between tradition and fashion	202	Žilák, Ján: Tradition of the Making of Wooden Kitchen Utensils in Český Brezov	269
Kovačevičová, Soňa: Ethnographical Atlas of Slovakia as a means of knowing the traditions concerning the way of life and culture of the folk	218	DISCUSSION	
Urbanová, Viera: To the function of tradition in the history of ethnography	227	Habovštiak, Anton: Dialectal Areas and Ethnography	278
Burlasová, Soňa: Continuity of folklore tradition	233	Ripka, Ivor: On some Aspects of the Relation between Ethnography and Linguistic Carpathology	286
Beneš, Bohuslav: Tradition and the innovation processes in folklore	240	BOOKREVIEWS AND REPORTS	

Štylizovaná holubica na plášti strieborného veľkomoravského gombíka, 9. storočie. Foto AÚ SAV

SOCIÁLNE MIGRÁCIE AKO ČINITEĽ FUNGOVANIA TRADÍCIÍ ĽUDOVEJ KULTÚRY

JÁN BOTÍK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Zámerom týchto úvah je bližšie objasniť úlohu, ktorú zohráva tradícia vo vývinových procesoch kultúry, pri prehodnocovaní starších a formovaní nových, zmeneným podmienkam života spoločnosti zodpovedajúcejších kultúrnych hodnôt. Andrej Melicherčík pri úvahách o tradičnom a netradičnom v ľudovej kultúre zdôraznil, že „tradícia dáva kultúre predovšetkým vitálnu silu kontinuity“. V týchto súvislostiach podčiarkol potrebu osvetliť rozmanité činitele, ktoré vyúsťujú do tendencie kultúrnej stability a pôsobia na kontinuitné pretrvávanie kultúrnych tradícií.¹ Vo svojom príspevku sa pokúsim konkretizovať tento problém na pozadí niektorých sociálnych činiteľov. Pokúsim sa poukázať na význam a úlohu, ktorú pri kontinuitnom pretrvávaní tradícií ľudovej kultúry zohrávajú také faktory, akými je sociálne prostredie roľníckych vrstiev obyvateľstva, ich zoskupenie do útvarov dedinských pospolitostí, no najmä na dôsledky takých univerzálnych spoločenských procesov, akými sú sociálne migrácie.

Pri rozbere naznačených súvislostí budem vychádzať zo sociálnych a kultúrnych reálií „dedinského spoločenstva“, ktoré je najrepresentatívnejším sociálnym prostredím a najurčujúcejšou sociálnou jednotkou pre zrod a fun-

govanie kultúrnych tradícií roľníckych vrstiev obyvateľstva. Najmä z toho dôvodu, že okrem jednoty spoločne obývaného územia, existencie vnútornej štruktúry (jednotlivé rodiny, príbuzenské, susedské a priateľské skupiny) a funkčného spojenia jej prvkov, v definíciách dedinského spoločenstva býva zdôrazňovaná aj jednota kultúry i jednota noriem regulujúcich správanie.² Spomedzi činiteľov, ktoré podmienovali jednotnosť kultúry dedinského spoločenstva v starších vývinových obdobiach, významnú úlohu zohrávalo najmä to, že výlučnou alebo prevažujúcou zložkou dedinského obyvateľstva boli poľnohospodárski výrobcovia. Prevládal vtedy u nich malovýrobný, naturálny a samozásobiteľský spôsob hospodárenia, pri ktorom relatívne všetko, čo ľudia potrebovali k svojmu životu, sami si aj vyrábali. S tým bola spätá aj relatívna izolovanosť dedinského spoločenstva od okolitého sveta. O to silnejšia však bola väzba medzi príslušníkmi vlastného spoločenstva. Ich vzájomná spätosť bola založená na prevahe osobných kontaktov, ktoré boli mnohostranne rozvetvené a neobyčajne intenzívne. V týchto súvislostiach Aron Gurevič poukázal na korporatívnosť spoločenského života dediny, ktorá podriaďovala jednotlivco-

vo vedomie kolektívneho vedomiu skupiny, vyžadovala od každého príslušníka rovnaký spôsob života, dokonca i myslenia a vnucovala im jednotné normy správania.³ Takáto situácia vyúsťovala do všeobecnej konformnosti všetkých členov skupiny. V analogických súvislostiach Franz B o a s dospel k názoru, že ak v izolovaných spoločenstvách mnoho jedincov zaujíma rovnaký postoj, má to za následok stabilizačný účinok. Keď sa však poruší „uniformita automatických reakcií, stabilita se oslabí alebo ztratí. Konformita a stabilita jsou nerozlučne spojeny. Nekonformnosť láme silu tradície“.⁴ O podmienkach života feudálnej spoločnosti A. Gurevič konštatuje, že „ne originálnosť, ne odlišnosť od iných, nýbrž naopak čo neaktívnejší začlenením do spoločenskej skupiny, korporácie . . . to je spoločenská kvalita, požadovaná od jednotlivca. Vynikajúci človek je ten . . . kto najviac odpovedá stanovenému kánonu jednania a typu ľudskej osobnosti prijatému spoločnosťou“.⁵ Pretože správanie človeka v takýchto situáciách je určované predovšetkým príslušníkmi lokálneho spoločenstva, s ktorými žije v najrozmanitejších neformálnych vzťahoch, G. P. M u r d o c k z toho uzatvára, že „vplyvom spoločenských zásahů se myšlenky a chování uvnitř společenství stávají poměrně stereotypními a utváří se místní kultura. Zdá se, že společenství je zřejmě nejtypičtější společenskou skupinou, v níž se udržuje jednotná kultura“.⁶ V takomto zmysle charakterizujú dedinské spoločenstvo aj sociológovia, keď mu priznávajú neobyčajne silný a všestranný vplyv pri utváraní osobnosti jeho členov, ktorý trvá po celý čas ľudského života, na rozdiel od rodiny, ktorej vplyv sa ohraničuje prevažne na obdobie detstva. „Vesnické společenství tvoří proto téměř laboratorní příklad toho, jak jednoznačně skupina determinuje lidskou osobnost v jejích nejpodstatnějších složkách, t. j. v uznávaných hodnotách, přijímaných prostředcích a

normách jednání a v motivacích chování“.⁷

Kultúra v niekdajšom roľníckom prostredí sa nevyznačovala iba relatívnou jednoduchosťou či rovnorodosťou v rámci dedinského spoločenstva, ale aj relatívnou stálosťou jej kontinuálneho pretrvávania v čase, ktorá je výsledkom procesu transmisie kultúry z jedného pokolenia na druhé. V súvislosti s takýmito vlastnosťami kultúry dedinského spoločenstva sa zvykne zdôrazňovať „nemožnosť uniknúť jednotlivcovi spod vplyvu kultúry tohto kolektívu“.⁸ Lenže uvedené vlastnosti kultúry sa uplatňovali iba v situáciách, keď v rámci dedinského spoločenstva nedochádzalo k migračným pohybom obyvateľstva. Akonáhle však bola štruktúra dedinského spoločenstva narušená zmenami tohto druhu, zákonite sa to odrazilo aj na rozrušovaní dovtedajších kvalitatívnych daností jeho kultúry.

Pre všetky druhy a formy sociálnych migrácií, bez ohľadu na to, či ich subjektom sú jednotlivci, celé rodiny alebo početné skupiny, či majú epizodický, príležitostný, prechodný, dlhodobejší alebo trvalý charakter, či boli nasmerované do blízkeho okolia, do iného regiónu alebo inej krajiny, pre všetky tieto mnohotvárne priestorové presuny obyvateľstva najvýraznejším a z hľadiska sledovanej problematiky aj najzávažnejším prejavom je prerušenie kontaktu s vlastným dedinským spoločenstvom a nadviazanie kontaktu s iným spoločenstvom. S nadviazaním nového sociálneho kontaktu sa migranti zároveň dostávajú aj do bezprostredného kontaktu s kultúrnym usposobením nového spoločenstva, ktoré sa v každom prípade diferencuje viac alebo menej výraznými odlišnosťami. V takýchto situáciách dochádza vlastne ku kontaktu ľudí, ktorých kultúrne usposobenie je výsledkom dlhodobého pôsobenia odlišných kultúrnych systémov. V dôsledku početných interakcií tu vzniká „sociálne

stimulujúca situácia“⁹ potrebná na fungovanie procesov medzikultúrnych súvzťahností, ktorých výsledkom sú rozmanité kultúrne zmeny. Rozsah a intenzita týchto zmien sú závislé od konkrétnych situácií, ktoré sú späté s tým či iným druhom migrácie.

V nasledujúcich poznámkach sa pokúsím bližšie osvetliť kultúrne dôsledky migračných pohybov na príklade sťahovania Slovákov na tzv. Dolnú zem v období od 18. do začiatku 20. storočia.¹⁰

Pri osídľovaní Slovákov na Dolnej zemi vznikla výnimočná situácia, ktorej zvláštnosť spočívala v tom, že sa tu poschádzali prisťahovalci z najrozličnejších oblastí, regiónov a dedín Slovenska, ktorí boli zároveň aj príslušníkmi viacerých náboženských vierovyznaní. Už predtým tu žili alebo spolu so Slovákami prichádzali aj príslušníci viacerých ďalších národností. Čo je však podstatné, že sa vzájomne zoskupovali prevažne takí ľudia, ktorí pocítovali určitú spolupatričnosť alebo ktorí si uvedomovali nejaké spoločné črty. Najsmereďajšími činiteľmi osídľovacích a stmelovacích procesov u dolnozemských kolonistov bol ich spoločný lokálny alebo regionálny pôvod, rovnaká náboženská a totožná etnická príslušnosť. Rozmanitosť pôvodu, vierovyznaní, národností a kultúrnych zvláštností v priestranstve kolonizovanej Dolnej zeme zákonite vyúsťovala k tomu, že tu vznikali skupiny a spoločenstvá, u ktorých sa výrazne prejavovalo vedomie opozície „my“ a „tí druhí“. Súdržnosť, solidarita a konformnosť členov jednej skupiny bývala spravidla úmerná miere odlišnosti, miere prisudzovaných negatívnych znakov a miere antagonizmu druhých skupín. Tu niekde treba hľadať korene výrazného provenienčného, konfesijného a etnického centrizmu v osídľovacích procesoch nielen slovenských, ale aj ostatných dolnozemských kolonistov.

Jednoliatosť kultúrneho uspošobenia bola dôležitou podmienkou normálneho,

bezkonfliktového fungovania spoločnosti, najmä takých jej zoskupení, akým je dedinské spoločenstvo. Preto v novovznikajúcich dolnozemských dedinách, kde sa stretávali slovenskí prisťahovalci s početnými kultúrnymi rozmanitosťami, muselo zákonite dochádzať k procesom konvergenzie, čiže k vyrovnávaniu existujúcich kultúrnych odlišností a k vytváraniu novej kultúrnej rovnorodosti. Kultúrne dedičstvo a vybavenie dolnozemských Slovákov v počiatocnom štádiu ich života v novoosídlených dedinách pozostávalo z kultúrnych prejavov a hodnôt, ktoré pôvodne patrili k viacerým lokálne vyhraneným kultúrnym systémom predchádzajúcej domoviny. V novom prostredí sa zdedené a prenesené hodnoty tradičnej kultúry dostávali do nových vzájomných súvislostí a vzťahov, čo záviselo od štruktúry pôvodu slovenských prisťahovalcov v tej-ktorej osade. Novovytvorené kultúrne systémy neboli totožné ani s jedným východiskovým systémom, ktoré sa stretli pri vzniku tej-ktorej novej osady. Vysvetliť to možno iba tak, že do formovania novej kultúrnej jednoty boli zapojené kultúrne prejavy všetkých skupín prisťahovalcov, čiže všetkých zúčastnených kultúrnych systémov. Podstata zjednocujúcich a normotvorných procesov spočívala v kritickom výbere, v prehodnocovaní a v tvorivom prepracovaní jednotlivých zložiek a hodnôt tohto kultúrneho dedičstva. V dôsledku takéhoto charakteru procesov kultúrnej konvergenzie nová kultúrna jednota nebola iba mechanickým súčtom náhodne zoskupených prvkov rozmanitých kultúrnych systémov, ale kvalitatívne novým, vnútorne uceleným a lokálne uzavretým kultúrnym systémom nového dedinského spoločenstva. Dolnozemskí Slováci pri procesoch adaptácie v novom prostredí, ako aj pri procesoch sociálnej a kultúrnej konsolidácie, ktoré s tým súviseli, čerpali predovšetkým zo seba, z kultúrneho dedič-

stva, ktoré si prinášali z pôvodnej vlasti. Preukázali tým nielen kultúrnu, ale aj etnickú životaschopnosť. Všetko to, čo tvorivým využívaním, výberom a prepracovaním zdedeného kultúrneho vybavenia vyrástlo ako nové prejavy a hodnoty materiálnej a duchovnej kultúry dolnozemskej Slovákov, čiže ako nové etnokultúrne tradície, bolo zároveň rozšírením a obohatením ľudovej kultúry etnického spoločenstva Slovákov ako celku.

V kolonizačnom procese Dolnej zeme sa prejavovala tendencia osídľovať jednotlivé dediny etnicky rovnorodým životom. Napriek tomu vznikli aj etnicky zmiešané dediny, avšak spoluosadníci s rozdielnou etnickou príslušnosťou sa v nich navzájom nemiešali, ale vytvárali zväčša vlastné kompaktné zoskupenia v osobitných uliciach alebo častiach dediny. Pri formovaní kultúrneho usporiadania v novom prostredí každá etnická skupina čerpala predovšetkým z vlastného kultúrneho dedičstva. V počiatočnom štádiu života kolonistov na Dolnej zemi sa vývin jednotlivých etnických skupín uberal vlastnou cestou. Koexistovali tu vedľa seba viaceré etnické tradície, ktoré vytvárali pestrú mozaiku kultúrnej rozmanitosti. Ich vzájomnému splývaniu bránila kultúrna zotrvačnosť, vzájomná separácia a rozmanité predsudky. Takéto tendencie sa zvyknú označovať ako „psychická inertnosť“, čím sa chápe akási ľahostajnosť, nezáujem alebo aj neschopnosť prijímať odlišné alebo cudzie kultúrne vzory. V dôsledku toho sa sformovali vyhranené kultúrne systémy s výraznými znakmi etnickej špecifickosti. Všeobecnou tendenciou bola uzavretosť týchto systémov, ktorá sa prejavovala v ich kontinuálnom pretrvávaní. Pristáhovalci

pochopili pestrosť etnickej konštelácie v tomto prostredí ako novú realitu, do ktorej sa dostali. Inú možnosť, ako vzájomne sa rešpektovať a tolerovať, nemali. Avšak popri prejavoch solidarity, porozumenia a vzájomnej pomoci medzi osadníkmi rozličnej etnickej príslušnosti, vyskytovali sa aj prejavy vyhrotenej etnickej predpojatosti, netolerantnosti a najrozmanitejších predsudkov.

Život dolnozemskej Slovákov nebol však natrvalo určený iba vnútroetnickými činiteľmi. Nemožno ho posudzovať iba ako imanentný, od obklopujúceho sveta nezávislý vývinový proces. Tým, že sa slovenskí kolonisti stali organickou súčasťou nového etnického prostredia a jeho špecifických prírodných, spoločenských, hospodárskych, kultúrnych a ďalších daností, jednotlivé stránky ich života boli nevyhnutne určené aj realiami tohto prostredia. Zákonitým dôsledkom bezprostredného a dlhotrvajúceho pôsobenia týchto inoetnických činiteľov boli rozmanité zmeny na všetkých úsekoch tradičnej kultúry a spôsobu života dolnozemskej Slovákov, ktoré vyúsťovali do akulturačných, a napokon aj do asimilačných procesov.

Zámerom tohto príspevku bolo poukázať na regulatívnu funkciu dedinského spoločenstva pri vytváraní kultúrnych systémov, a teda aj pri fungovaní etnokultúrnych tradícií. Na príklade už historicky uzavretej migrácie Slovákov na tzv. Dolnú zem som sa pokúsil naznačiť činitele a procesy, ktoré pôsobili jednak na kontinuálne pretrvávanie tradícií ľudovej kultúry, a zároveň aj na ich rozrušovanie, čo sa prejavovalo v postupnom prechode od etnických tradícií jedného etnokultúrneho systému k etnickým tradíciám iných etnokultúrnych systémov.

POZNÁMKY

- 1 MELICHERČÍK, A.: Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre. Slov. Národop. 14, 1966, s. 563—568.
- 2 BAUMAN, Z.: Sociologie. Praha 1966, s. 188.
- 3 GUREVIČ, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha 1978, s. 145—146.
- 4 BOAS, F.: Stabilita kultury. In: WOLF, J.: Sociální a kulturní antropologie. Praha 1969, s. 146.
- 5 GUREVIČ, A. J.: c. d., s. 234—235.
- 6 MURDOCK, G. P.: Společenství. In: WOLF, J.: c. d., s. 244.
- 7 BAUMAN, Z.: c. d., s. 189.
- 8 VEREŠČAGIN, E. M. — KOSTOMAROV, V. G.: Jazyk i kultura. Moskva 1975, s. 33.
- 9 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: Malá encyklopedie současné psychologie. Praha 1973, s. 189.
- 10 Východiskom nasledujúceho zovšeobecnenia je príspevok BOTÍK, J.: Ľudová kultúra dolnozemskej Slovákov a ich etnický vývin. In: SIRÁCKY, J. a kol.: Slováci vo svete. Martin 1980, s. 231—269.

СОЦИАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТРАДИЦИИ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ

Резюме

В данной статье внимание обращено на ту роль, которую выполняют некоторые социальные факторы при непрерывном сохранении традиций народной культуры. Прежде всего таким фактором является деревенское сообщество, которое является главной детерминирующей социальной единицей при возникновении и функционировании традиционных форм культуры и образа жизни крестьянского населения. Яркой чертой культуры в традиционной крестьянской среде была относительная гомогенность в рамках деревенского сообщества, также как и относительная стабильность ее непрерывного сохранения во времени.

Упомянутые особенности культуры находили свое применение прежде всего в таких ситуациях, когда в рамках деревенского сообщества не было миграционного движения населения. Наоборот, для различных форм и видов социальной мигра-

ции примечательно нарушение контакта с знакомым деревенским сообществом и вступление в контакт с другим сообществом. В подобного рода ситуациях происходил контакт людей, культура которых была обусловлена длительным влиянием различных культурных систем. В результате действия различных факторов возникали социально стимулирующие ситуации, необходимые для функционирования межкультурных связей, в результате чего возникли разнообразные культурные изменения.

В связи с этим в статье на примере переселения словаков в так называемую „Нижнюю землю“ (территория современной Венгрии, Румынии и Югославии) в период 18—20 вв. рассматриваются факторы и процессы, которые повлияли как на сохранение, так и на разрушение традиций народной культуры.

SOZIALE MIGRATIONEN ALS FAKTOR DES FUNGIERENS DER TRADITION DER VOLKSKULTUR

Zusammenfassung

Der Autor richtet seine Aufmerksamkeit auf die Rolle, die manche soziale Faktoren beim kontinuierlichen Fortdauern der Volkskultur spielen. Zu diesen Faktoren zählt er vor allem die dörfliche Gemeinschaft, die die bestimmendste soziale Einheit für die Entstehung und das Fungieren der traditionellen Formen der Kultur und der Lebensweise der bäuerlichen Schichten der Bevölkerung darstellen. Markante Wesenszüge der Kultur in der traditionellen bäuerlichen Umwelt war eine relative Homogenität im Rahmen der Dorfgemeinschaft sowie eine relative Stabilität ihres kontinuierlichen Fortdauerns in der Zeit.

Diese Eigenschaften der Kultur machten sich vor allem in solchen Situationen geltend, wenn im Rahmen der dörflichen Gemeinschaft keine Migrationen stattfanden. Im Gegensatz dazu ist für die einzelnen Arten und Formen der sozialen Migrationen eine Unterbrechung des Kontaktes zur

eigenen Dorfgemeinschaft und ein Anknüpfen von Kontakten mit anderen Gemeinschaften kennzeichnend. In solchen Situationen kam es eigentlich zu Kontakten zwischen Menschen, deren Kulturbefähigung das Resultat einer langwährenden Einwirkung unterschiedlicher Kultursysteme war. Infolge zahlreicher Interaktionen entstanden sozial stimulierende Situationen, die für das Fungieren der Prozesse interkultureller Zusammenhänge oder Bindungen notwendig sind und deren Ergebnisse mannigfaltige Veränderungen der Kultur waren.

Am Beispiel der Auswanderung der Slowaken in das sog. Niederland (das Gebiet des heutigen Ungarns, Rumäniens und Jugoslawiens) im 18. bis 20. Jahrhundert erläutert der Autor die Faktoren und Prozesse, die sowohl auf die kontinuierliche Fortdauer als auch auf die Zerstörung der Traditionen der Volkskultur hinwirkten.

*Strážov, okr. Žilina —
pečat vznikla po r.
1785, reprodukováný
variant použitý r. 1860*

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 34, 1986, číslo 1—2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ
Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašpari-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1986

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 34, 1986 № 1—2

Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 34, 1986, Nr. 1—2. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 34, 1986, No. 1—2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

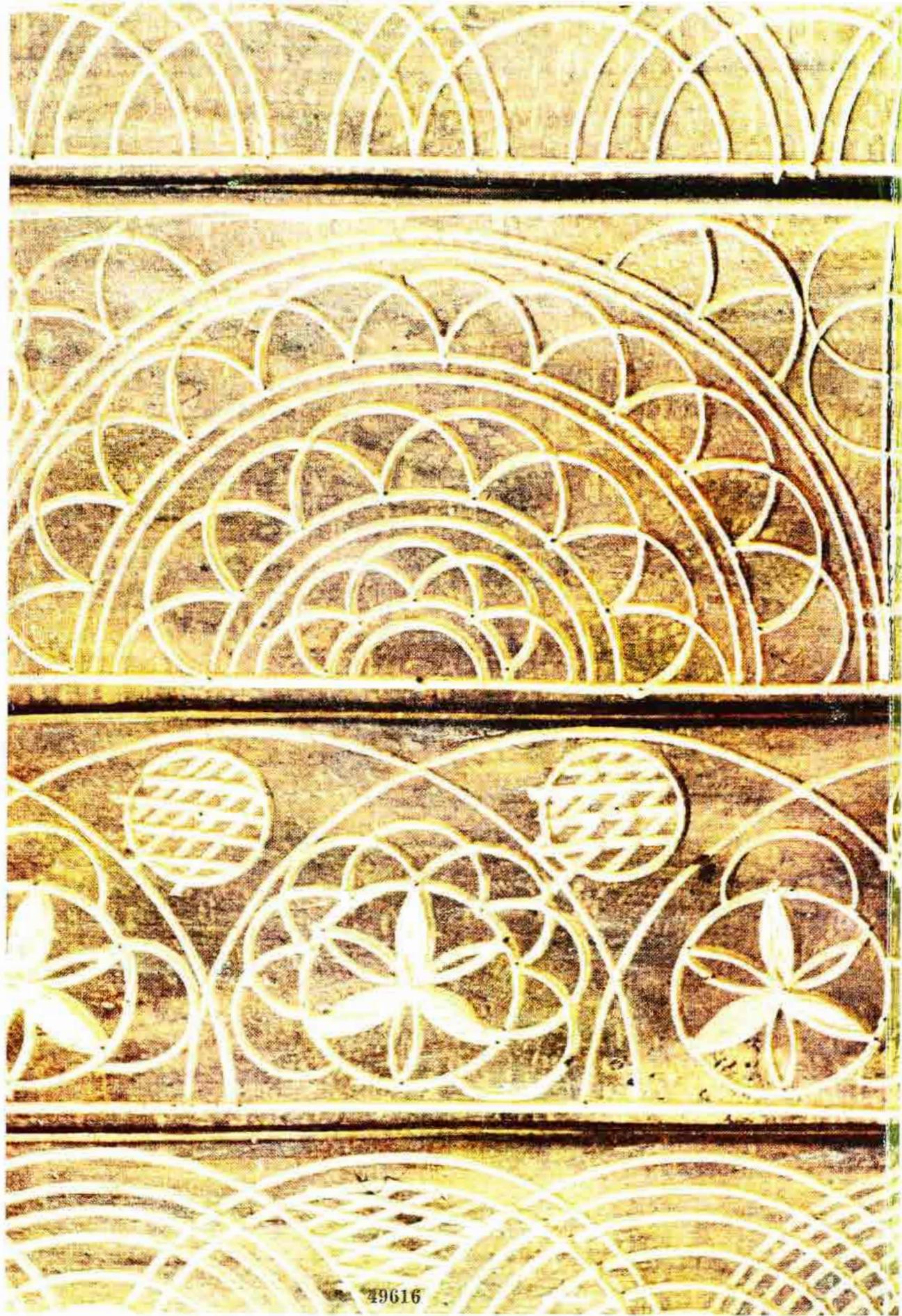
Année 34, 1986, No. 1—2

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

49616